

Динарска плаховитост

Цвијић је уочио једну основну психичку особину динарског психичког типа, коју је назвао „виолентност или плаховитост“. Означио је њену географску распрострањеност у динарској планинској зони и изван ње, разнесену миграцијама које теку стољећима од тог планинског резервоара станов-

ништва, етнографски свјежег, расно крепког, дубоко националног и увелике експанзивног. У својим *Упутствима за испитивање насеља и психичких особина*“, која су руковођ на теренском раду за ученике и сараднике из народа, говорећи о групама главних психичких типова, вели он:

„ 5 *Плаховит тип*: примају догађаје и вести који их се тичу брзо, плаховито и према томе раде; њихове су врсте: осорљиви, *љутице*, рчини, горопадни, зграђени “

Резултате својих свестраних проучавања на путовањима и истраживања својих сарадника, скицирао је Цвијић у чланку *Виолентни тип динарских Срба* (Сарајевски „Преглед“ III (1912) стр. 113—120), затим у *Јединство и психички типови Јужних Словена* (Штампано 1914 г. и предано антантиним претставицима у Нишу а после рата штампано у „Говори и чланци“ књ. II. с. 89.) Коначну обраду психичких типова дао је у своме монументалном дјелу *Балканско Полуострво* које се појавило 1918 г., најприје на француском а послије рата и у нашем преводу са знатним допунама.

Излажући своја свестрана проучавања социјално — психолошких типова, за *динарски* тип вели: да је „енергичан

и импулзиван“; да је за многе крајеве динарске планинске зоне најкарактеристичнија „појава врло јаких темперамената, виолентних, силних, огњевитих људи, код којих узрујаност нагони и подвизи могу достићи највишу меру. Махом врло импулзивни, који одмах и често без дужег размишљања раде. „Зебу од многог мишљења“ и који кажу: „ко разгађа у нас не погађа“ погоде истину и најбољи пут. „Даље Цвијић вели: „Код динарских људи има склоности мистичноме, тајанственome, мистичној логици. Она је у вези са њиховом интензивном осећајношћу и са фантазијом. Тиме они стварају тајанствена факта и појаве и формирају идеале. То раде и у нормалним временима, али нарочито у узрујаним ратним “ На другом мјесту вели: „ . . . Често сусрећемо ове виолентне типове, које нове прилике и искуство савлађују и умирују. У историјској прошлости су такви били н. пр. *силна и охола босанска и хумска властела*, многе познате хајдучке и ускочке породице, Карађорђе и већина вођа првог и другог устанка . . . “

Динарска виолентност у народној пјесми.

Има много народних пјесама у којима се огледају страховити наступи плаховитости, љутине и жестокости а које је Цвијић означио као „динарска виолентност“. Најтипичнија је, *Женидба Љутице Богдана с вилом* у Петрановићевој збирци народних пјесама. Ову је пјесму Петрановић забиљежио од Илије Дивљана испод Јахорине планине у Босни, старином Карацића са Дробњака испод Дурмитора. Не улазећи, засада, у проблем поријекла тога мотива, испричаћемо кратак садржај те пјесме и пропратити га са неколико напомена и објашњења.

— На Загорју мјесту „питомоме“ у Ратају а на својој кули, сједе и разговарају се Љутица Богдан и сестра му Јелица. Богдана служи вином сестра, јер нема никога свога сем те „милоснице“ секе. Кад се мало понапио вина зарече се и Богу и сестри:

„Да се јунак ни оженил нећу,
Ни Туркињом из Турске Крајине,
Ни Латинком лица бијелога,
Ни Српкињом *рода господскога,*

Већ бијелом из планине вилом,
Из језера више Колашина“,

која узима бродарину тешку; од јунака двије очи црне, а од коња двије ноге прве. То зарицање свакако је учинио у тежњи да има „змајовит“ пород, и ако је ризикнуо да остане он без очију а коњ без ногу. Рече сестри да му кува брашљанице за пута и опреми коња Ждрала.

Богдан се опрости са сестром, крене пјевајући и дође на језеро више Колашина. Јасно је да пјевач мисли на Црно Језеро под Дурмитором. Срећа га послужи те није било виле, јер је отишла на игриште где играју виле. На језеру напоји коња, уми се и расхлади, склони се под јелику и поче да пије вино. Није много потрајало, и ако нема вјетра, планина толико јекну да;

„Зелене се повијају јеле,
Врхови им у тле ударају“.

Позна вила траг коњских копита и разљути се што није била да узме бродарину. Погледа око језера и кад никога не

спази, свуче крила и окриље, остави на обали и скочи у језеро да се купа. Богдан се, неопажено, прикраде језеру и украде крила и окриље и јави се вили. Вила га стаде Богом братимити да јој врати крила и окриље па ће му бити посестрима. Богдан за то и не хаје већ свеза крила за коња, говорећи да се је зарекао или се вилом оженити или црном земљицом.

Богдан пође на Ратај својој кули, а вила за њим запристане. Дошавши кули, вилу обуче у сестрино одијело и наче јој два дјеверска прстена: Лауша војводе и Реље од Пазара, који тада и не бјеху ту.

У исто доба оба побратима уснише исти сан да им се побратим оженио и кренуше. (Овдје гуслар није логично извео, јер сестра најприје облачи вилу, а онда побратими као дјеве-рови уводе је по сватовском обичају). Реља од Пазара сазива сватове од све Херцеговине, а Богдан спрема све што треба за свадбовање. Кумовао је на вјенчању Војвода Момчило са Пирлitora испод Дурмитора, а стари сват је Горовић Хација. Свадбовали су 15 дана и разишли се. Послије годину дана вила роди мушко дијете коме на крштењу дадоше име Стра-

јило са јасном тежњом да буде страшан јунак. Иза тога роди женско дијете и надјенуше јој име Ружица.

Страјило брзо напредоваше. („Колик Страјил од осам година, други иема од шеснаест година“). Намисли Богдан да га ожени и нађе му дјевојку у „лијепој Пиви питомљивој“, од гласитог рода Соколовића, од Сокола Мате Харамбаше. Када је Богдан довео дјевојку за сина Страјила, роди му вила и другог сина коме дадоше име Ненад. Мајка-вила искористи свадбено весеље и Богданову раздраганост, замоли га за криље и окриље да га обуче и поведе коло на весељу. Богдан се превари. Вила окрену коло и вину се небу под облаке. Пита Богдан зар јој није жао оставити дијете од четири дана; ко ће га купати, повити и надојити. Вила му рече да не може живјети без планине и траве бреберине; да свако јутро донесе Ненада на Језеро гдје ју је ухватио. Када се дијете пробуди, стаде плакати. Богдан га узе на свога Ждралина па крену Језеру. Искочи Вила, разви Ненада, окупа га и пови па га метну на криоце, поче га дојити и пјевати му:

„Доји сису мој Ненаде сине,
Доји сису и расти ми брже,

Да ми узмеш Земљу Принципову,
И несретног Цара Отмановог,
Расти боље, мој Ненаде сине,
Бољи си ми јунак од Богдана“.

Љутицу спопане страховит наступ плаховитости, запе стријелу да погоди Вилу, али промаши и погоди дијете са четири стријеле („двије њему срце изнесоше, а двије му у дробу осташе“). Писну Мајка-вила племенита:

„Јер Богдане црн ти образ био,
Јер погоди оваквог јунака,
Одрж’о би краљу краљевину,
И српскоме цару царевину“.

Мајка-Вила пресвисну од бола за нејаким сином Ненадом. „Виђе Богдан да горе уради“ (карактеристично брзо повраћање и кајање виолентног Динарца), обоје заједно укопа, затим оде на Загорје, прода кулу и оде у Равно Приморје.

Тако је наш епски пјеснички геније опјевао у десетерцу трагедију „Љутице“ Богдана, личности и епске и трагичне.

Стојан Новаковић — у чијој је редакцији изашла ова књига Петрановићеве Збирке народних пјесама — истиче љепоту ове народне пјесме са овом примједбом: „Г. скупилац додаје поред ове пјесме да му је казивао пјевач како се и сад на Загорју у Ратајима види Богданова кула на девет бојева, али по одласку Богданову посвојили су је Ченгићи те сад они у њој настављају“. Недалеко Ратаја, у селу Борији постоје развалине једне Ченгића куле за коју је најраширеније предање народно да је била кула Љутице Богдана.

Плејада змајевитих јунака. По народном вјеровању, сви су прави јунаци „змајевити“, продукт неких виших сила. Њих су родили змајеви то јест бића — по објашњењу професора Чајкановића — која су упола змије те су им и синови змајеви. По народним пјесмама, змајеви су ова плејада наших епских јунака: Милош Обилић, Марко Краљевић, Бановић Страхиња, *Љутица Богдан*, Змај-Огњени Вук, Реља Бошњанин и Бановић Секула. Јунаштво овакво објашњава народни пјевач:

„Што год има Србина јунака,
Свакога су одгојиле виле,
Многога су змајеви родили“.

За наша излагања је од највећег интереса што је и Љутица Богдан змајевит јунак и што је женећи се с вилом, тежио да ојача змајовитост код својих потомака и доиста добио сина „Страјила“.

Лик Љутице Богдана према осталим народним пјесмама. Из разних збирака наших народних пјесама, може се да састави цио циклус о Љутици Богдану, чак и са мотивима који су везани и за друге епске личности. Има више и Богдана у нашим народним пјесмама. Са највише пјесама опјевани су: косовски херој Југ — Богдан, затим Љутица Богдан и Јакшић Богдач, један од београдске браће Јакшића. Много би простора заузело кад би навели садржаје свих народних пјесама у којима је опјеван Љутица Богдан. Осврнућемо се укратко само на некоје од њих да се види карактеристика Љутице Богдана. Значајно је и то да има

неколико пјесама са жалосним завршетком по Љутицу.

И у Качића стоји: „Још делију кажу од мејдана, од Загорја Љутицу Богдана“. По Вуковој пјесми *Маргита дјевојка и Рајко војвода* Љутица Богдан је живио на Загорју. По пјесми *Змија младожења* он је живио у Карловцу, а по пјесми *женидба Сибињанин Јанка* у Мађарској и био Јанку кум у сватовима. По једној пјесми живио је у Приморју и био сватовски војвода Мирчети војводи. Има више варијаната пјесме *Марко Краљевић и Љутица Богдан*, гдје Љутица савладава Милоша Обилића и Рељу од Пазара, а на Марка не смије. Жалостан је крај Љутичин, осим изложене женидбе с вилом, и у пјесми *Љутица Богдан и војвода Драгија*, у којој Љутица гине од Драгије кад му је уграбио коња. У пјесми *Змија младожења*, та је змија дијете Љутичино, коме мајка спаљује змијску кошуљу и оно умире. И казна за невјерно кумство, у истоименој пјесми, постиже Љутицу тиме што му се јединац син претвара у јање и он га коље.

„Љутит Богдан сам га Бог убио“

Тако кличе пјевач уз гусле, кад је Љутичина страховита љутитост, плаховитост и жестокост прешла обичну мјеру. Пјевач слави љутитост као јуначку особину, али кад Љутица убија сина који би „одржао српскоме цару царевину“ онда га пјевач куне. Готово да је алегоричан смисао пјесме „*Женидба Љутице Богдана са вилом*“, у јасној тежњи да се селекцијом дође до максимума јуначких особина код потомства: јунак „Љутица“ Богдан (богодани јунак и не може да буде друго што него „љут“), који има и „виловита“ коња, жени се с вилом. Кумује му дурмиторски Херкул — Голијат Војвода Момчило (коме долази главе „Жура“ Вукашине син „Мрњин“ уз помоћ невјерне жене).

Љутица стиче сина „Страјила“ и млађег Ненада, коме жели Мајка — Вила „да узме Земљу Принципову и несретнога Цара Отмановог“. Карактеристично је кајање Љутичино последије стрховитог чина, а затим и бјежање.

По рјечнику Југословенске Академије: *љут* adj. асег, *жесток* (у најширем смислу), а из овога потичу друга значења као *јак*, *немио* и т. д. Које је најстарије између свих значења, тешко је знати. Старословенско *љут* латински *te-*

ribilis, violentus, vehemens). „Љутица“ се рекне најчешће за змију, и за *Крајину* да је *љута*. „Љутица“ је надимак некому јунаку народних пјесама (гласи објашњење у наведеном *Рјечнику*).

Код Полапских Словена једно се племе звало „Љутице“. У Црмничкој Нахији, у Старој Црној Гори, једно уже братство зове се „Љутице“ и то управ код Црмничана код којих је Цвијић нашао највећи степен виолентности*). Очувало се предање да су у Херцеговини на једном мјесту (у Дубравама) стајали неки „Љути“ па некуда отселили. Изгледа да и косовски јунак Срђа Злопоглеђа и многа презимена породична означају љутитост и напраситост као: Жеравица, Пламенац, Жерајић (од којих је и Богдан Жерајић). Значајно је и то што „Љутицу“ Богдана смјењује на Загорју беговска породица Ченгића од које и Смаил-ага Ченгић и чија је погибија на Дробњацима послужила бану-пјеснику Мажуранићу да спјева најбољи југословенски еп „Смрт Смаил-аге Ченгића“.

Милан Карановић

*) Цвијић, говорећи о виолентности Црногораца, вели: „После Црне Горе ова особина је јако заступљена међу Крајишницима Босанске Крајине, али је у неколико друкчијег квалитета и боје“. — („Преглед“, Сарајево, за 1912 г. (III) стр. 118.)